

"Visi darbi nobāl un paliek mazi to varoņu darbu priekšā, kuri par Latviju un Latvijas tapšanu ir savas galvas ķīlā likuši, kurus mūža miegā aijā sirmās Daugavas sēru dziesmas Nāves salas malā, kurus sedz garās balto krustu rindas Brāļu kapos. Mūžam lai paliek iemītas tekas uz viņu atdusas vietām! Viņi - mūsu svētie, kuriem uz mūžu paliks mūsu pateicība. Kritušo varoņu piemiņa tautas dvēselē neizdzisis cauri gadu simtiem un tūkstošiem, kamēr vien latvju mātes stāstīs saviem bērniem par varoņu darbiem un latviešu skolās jaunatnes sirdīs gadu no gada iededzinās ugunīgo liesmu, kas gaiši spulgos atziņā, ka pašuzpurēšanās griba un spēja ir tautas garīgā spēka un stipruma avots un nesatricināmais pamats."

Kārlis Ulmanis

IEVADS

Grāmata ir papildināts izdevums 1999.g. iznākušajai grāmatai "1915-1920. Kauju un kritušo karavīru piemiņai", kura iznāca Latvijas Atbrīvošanas cīņu 80. piemiņas gadā, un bija veltījums mūsu varonīgajiem strēlniekiem un nacionālās armijas karavīriem, kas aizstāvēdami Dzimteni no iebrucējiem cīnījās un krita par tās neatkarības nosargāšanu. Par upuriem, ko nesusi latvju tauta, stāsta daudzie strēlnieku un nacionālās armijas karavīru kapi un piemiņas zīmes Latvijā, kas paceļas virs kritušo varoņu atdusas vietām.

Šajā *enciklopēdiskajā krājumā* apkopotas ne tikai autoram zināmās latviešu karavīru Pirmā pasaules kara un Brīvības (Atbrīvošanas) cīņu, bet arī viņu cīņu biedru, sabiedroto, kā arī pretinieku kauju un apbedījumu vietas (tostarp laika gaitā izzudušās vai iznīcinātās kapa vietas) ar Latvijas brīvvalsts laikā uzceltajiem pieminekļiem, kā arī kaujās kritušajiem un bezvēsts pazudušajiem veltītās piemiņas zīmes pilsētās, pagastos un piemiņas plāksnes draudžu locekļiem svētnamos.

Daudzu latvju karavīru - kauju laukos kritušo (it sevišķi 1915. g. atkāpšanās kaujās no Rītprūsijas), hospitāļos, slimnīcās (īpaši frontes tālākās aizmugures - dažādās Krievijas pilsētās) un gūstekņu nometnēs mirušo - apbedījumi mūžam paliks nezināmi, bet mūsu pienākums ir gādāt, lai neizzustu dabā vēl saglabājušās un mūsu atmiņā zināmās atdusas vietas. Tādēļ jau 1920. 10. III pēc Ministru prezidenta K. Ulmaņa ierosinājuma valdība radīja speciālu Brāļu kapu komiteju (vēlāk tās nodaļas nodibināja visā valstī), kuras uzdevums bija ne tikai gādāt par Rīgas Brāļu kapu labiekārtošanu, bet arī apzināt, kopt un aizsargāt visas Pirmajā pasaules karā un Latvijas Atbrīvošanas cīņās kritušo un mirušo karavīru apbedījumu un ievērojamākās kauju vietas Latvijā. Tā paša gada maijā noorganizēja sevišķu komisiju plkv. L. Bolšteina vadībā karavīru kapu apzināšanai, bet 1921. g. vasarā vēsturisko kauju vietu izpētīšanai un apzīmēšanai iecēla komisiju (pr-tājs Kara ministrijas Galvenā štāba priekšnieka palīgs pulkvedis J. Francis, sekretārs - kara ierēdnis G. Mīlbergs), kura atzina 30 1915.-1920. gada kauju vietas par vēsturiskām un vērsās pie arhitekta E. Laubes, lai tas rūpētos par šo vietu māksliniecisko apzīmēšanu, kas arī to apsolīja.¹ 1921. 28. XII Vēsturisko vietu un Brāļu kapu komisija izsūtīja visiem apriņķu priekšniekiem rakstu ar lūgumu iesūtīt Armijas galvenajam štābam ziņas par apriņķos (pilsētās) esošiem Brāļu kapiem, kuros apbedīti latviešu tautības karavīri, kas krituši Lielajā pasaules karā, Latvijas Atbrīvošanas cīņās un nomocīti komunistu terora laikā Latvijā, savukārt no armijas pulku komandieriem pieprasīja ziņas par kritušo un no ievainojumiem mirušo pulka karavīru kapiem. No 1922. gada janvāra līdz martam pieprasītās ziņas tika iesū-

¹ Latvijas Kareivis. 1921. 26. augusts

tītas, diemžēl daļa aprinķu priekšnieku uzrādīja tikai apbedīto skaitu, nesniedzot pilnīgu informāciju par kritušajām vai mirušajām personām un to apbedīšanas vietām. Arī daļa pulku komandieru, iesniedzot kritušo un mirušo karavīru sarakstus, uzrādīja tikai karavīru krišanas vietas un datējumus, bet ne apbedījumu vietas.²

1923. gadā valdība pieņēma īpašu *Likumu par vēsturiskām kauju vietām un pieminekļu aizsardzību*, ar ko par vēsturiskām un aizsargājamām uzskatīja kauju vietas Latvijā, kur Atbrīvošanas cīņās latvju tauta nesusi upurus, kā arī kaujās kritušo karavīru kapu vietas.³ Arī 1932. gadā pieņemtajos *Noteikumos par pieminekļu aizsardzību* par aizsargājamiem pieminekļiem cita starpā tika uzskatītas arhitektūras un skulptūras formās celtas piemiņas zīmes un kauju un kapu vietas, ar kurām saistīti vēsturiski notikumi.⁴ 1929. 10. I Latvijas valdība Satversmes 81. panta kārtībā izdod „Noteikumus par pasaules un atsvabināšanas karā kritušo karavīru kapiem” (VV Nr.16 19.I.1929.), kas kapu kopšanu atļauj šim nolūkam nodibinātām organizācijām.

1933. gadā pie Kara resora nodibināja īpašu komisiju kauju vietu apzināšanai dabā. Izstrādāto plānu pieņēma kara ministra ģenerāļa J. Baloža vadībā pēc militārā vēsturnieka ģenerāļa M. Peniķa atsauksmes.⁵

Bez Brāļu kapu komitejas, kuras pārziņā bija visi karavīru apbedījumi Latvijā un kura saskaņoja un pieņēma visus tur ceļamo pieminekļu projektus, vēl pastāvēja Krievu Brāļu kapu kopšanas komiteja, kuras darbība gan aprobežojās ar dažu atsevišķu krievu karavīru Brāļu kapu aprūpi, savukārt Vāciju Latvijā pārstāvēja ģenerālpilnvarnieks (technischer Leiter) arhitekts V. Hofmans, kurš caur Vācijas sūtniecību ar Vācijas valdības gādību un līdzekļiem veica Latvijā kritušo vācu karavīru Brāļu kapu izveidi, kopšanu un piemiņas zīmju uzstādīšanu.⁶ Viņa ziņojumu - pārskatu kopijas par paredzamajiem būvdarbiem un jau atjaunotajām karavīru kapsētām (galvenokārt 1924.- 1927.g.) Vācijas Ārlietu ministrijai, BBK darbinieki A. Āboltiņš un E. Upmanis 2000.g. martā atrada Vācu karavīru kapu aprūpes Tautas apvienības (Volksbund Deutsche Kriegsgäberfürsorge) bibliotēkā Kaselē.⁷

Daudz ir rakstīts par latviešu strēlnieku varonīgajām cīņām un lielajiem zaudējumiem 1916. gada marta, jūlija, Ziemassvētku, 1917. gada janvāra un Mazās Juglas kaujām septembra sākumā, taču latviešu karavīri bija ne tikai latviešu strēlnieku pulkos, tie atradās arī citās cariskās Krievijas armijas daļās – kara sākumā vairāki tūkstoši latviešu cīnījās un gāja bojā Rītprūsijā; daudz latviešu dienēja 5. armijas dažādās daļās un karoja Daugavpils un Jēkabpils apvidū; daudzi cīnījās Galicijas un citās frontēs. Daudzus no viņiem par varonību krievu pulku sastāvā apbalvoja ar Sv. Jura ordeņiem un Jura (zelta) zobenu.⁸ Vēlāk lielākā daļa no viņiem pārnāca uz latviešu strēlnieku pulkiem, bet bija arī kas palika, vai kurus neatlaida, piem., kapt. Rūdolfs Rozītis (vēlākais LA pulkvedis) kā virsnieks dienēja 95., 96. un 644. kājn. p., bet 1917.VI pārcēlās uz 5. armijas štābu

² LVVA, 1474. f., 1. apr., 405. lieta.

³ Valdības Vēstnesis. 1923. 23., 26. jūnijs.

⁴ Turpat. – 1932. 3. oktobris.

⁵ Latvijas Kareivis. 1935. 3. oktobris.

⁶ LVVA, 2574.f.,(LR ĀM Rietumu nod.) 4.apr., 7641.lieta, 15.lp.

⁷ Akten des Auswärtigen Amtes (Deutschland): 1931.10.okt. arh.Hofmaņa sastādītajā pārskatā par vācu karavīru kapu kopšanas organizāciju minēts, ka Latvijā ir 215 vācu karavīru brāļu kapi, no kuriem 35 kapus apkopj kapu uzraugi un privātpersonas, bet pārējos 180 kapus - 3 darba kolonnas (3 cilv.katrā – virsuzraugs un 2 strādnieki), kas izbrauc no Rīgas un strādā 23 - 24 nedēļas. (ā 110 Ls). Kopējās izmaksas sastādīja 18.637 Ls.

⁸ *Peniķis M. ģen. Pasaules karš 1914., 1915. un 1916.gadā...*,II d., 1939., 449., 619, 912.-914.lpp.

Foto: Latviešu delegātu sapulce V Armijas kongresā Daugavpilī 1917. 17.- 25. V, kurā tie pieņēma rezolūciju, kas aicināja pārtraukt brāļošanos un iet uzbrukumā, kā arī nosūtīja pagaidu valdībai apsveikumu, ar to izrādot tai pilnīgu uzticību, kura gan nebija ilgstoša. Priekšplānā redzams sarkanbaltsarkanais karogs ar uzrakstu: Dievs, svētī Latviju! (Nacionālā bibliotēka, R IL - 1/19)

Daugavpilī, kur 1918. II krita gūstā; vēlākais Brīvības cīņu varonis – plkv. Oskars Kalpaks cīnījās Austrijas frontē, 1917.g. vasarā, būdams kapteiņa pakāpē, iecelts par 183. k.p. komandieri, un tikai pēc pulka izformēšanas 1918. g. vasarā atgriezās dzimtenē. Lēš, ka Pirmā pasaules kara un revolūciju laikā dažādās frontēs krituši ne mazāk kā 30 000 latvju karavīru.⁹

Neatkarības karā (1918. 18. XI - 1920. 11. VIII) nacionālā armija zaudēja 3046 karavīrus (154 virsniekus un 2892 instruktorus un karavīrus, tai skaitā landesvērs Latgales frontē zaudēja 17 virsniekus un 206 karavīrus.¹⁰ (Grāmatā pieminētas 209 LAC kritušo nacionālās armijas karavīru apbedījumu vietas.)

⁹ Pēc plkv. Goppera domām, strēlnieki visās kaujās bija zaudējuši ap 10 000 vīru, bet pēc latviešu vēsturnieku brīva, faktos nebāzēta pieņēmuma, latviešu karavīri visā Pasaules kara laikā zaudējuši pavisam 30 000–35 000. Sk.: *Porietis J.* Sāpju ceļš. – Rīga: Valters un Rapa, 1932. 294., 298., 327. lpp.; *Andersons E.* Latvijas vēsture 1914–1920. – Stokholma: Daugava, 1967. 225. lpp.

Peniķis M. Pasaules karš. 2.d., 841. lpp.: I un II latv. brigādes zaudējumi laikā no 5. līdz 15.janv. bija 124 virsn. un 4685 kar., no tiem kritušu – 29 virsn. un 898 kar. (pēc brig. ārsta ziņām).

Latviešu Strēlnieki, Nr.34, 1940.g., 3424. lpp.: *Ģen. A. Auzāns.* Ziemassvētku kaujas, to nozīme.

I un II latv. brigāde zaudēja kritušus, ievainotus un pazudušus 123 virsn. un 4950 kar., no tiem kritušus 28 virsn. un 903 kar. (pēc štāba ziņām).

Latviešu Strēlnieki, Nr.31, 1940.g., 3087.-3105. lpp: *Ģen. A. Auzāns.* Ziemassvētku un janvāra kauju upuri. Janvāra kauju zaudējumi: I latv. brig. - virsn. 65 (krit. ne vairāk kā 23), kar. - 2736 (437); II latv. brig. – virsn. 45 (krit. 3), kar. - 1290 (krit. 151, pazudušu 227). Visos latv. strēln. pulkos Ziemassvētku un janvāra kaujās kopā nebija vairāk kā 1552 kritušo. Vēl gan jāpieskaita zināms procents mirušo no ievainojumiem, bet arī tad būs mazāk par 2000.

¹⁰ Latvijas armija 20. gados. – Rīga: Armijas štāba Apmāc. daļa, 1940. 234. lpp.: minēti 154 virsn., 2892 instr. un karavīri;

P. Bēziņš minējis tādu pašu skaitu. Sk.: *Bēziņš P.* Latvijas brīvības cīņas, 1918–1920. – Rīga: Gulbis, 1928. 102. lpp.

LKV, 2. sēj. 2979. sl.: 154 virsn. un 2875 kar. (ar bezvēsts zudušajiem).

A. Balodis minējis 3430 kritušos un 3844 ievainotos. Sk.: *Balodis A.* Latvijas un latviešu tautas vēsture. – Rīga: Kabata, 1991. 190. lpp.

Līdzās latvju karavīriem Latvijas zemē guldīti arī daudzi cittautieši - gan ieroču biedri un sabiedrotie: krievi un citas Krievijas impērijā dzīvojošās tautas, poļi, igauņi, somi, lietuvieši u. c., gan iebrucēji: vācieši, austrieši un citas toreizējā Austro-Ungārijas impērijā dzīvojošās tautas. Vācieši aprēķinājuši, ka Latvijā krituši 24 000 vācu karavīru.¹¹ Domājams, ka šajā skaitlī ietilpst arī vācu armijā dienējušie austrieši, čehi, poļi u. c. Vācu pusē Latvijā cīnījās arī viens somu brīvprātīgo bataljons, kas zaudēja 16 kritušos un no slimībām mirušos karavīrus. 1929. gada martā Vācijas sūtniecība ziņo Latvijas Ārlietu ministrijai, ka Latvijā atrodas 215 vācu karavīru kapu vietas.¹² (Pašreiz, pieskaitot arī dabā vairs nesaglabājušos karavīru Brāļu kapus un atsevišķus individuālus karavīru apbedījumus pilsoņu kapsētās, kā arī 1919. gadā kritušos ģenerāļa fon der Golca, Bermonta-Avalova un Baltijas landesvēra karavīru apbedījumus, apzinātas 217 apbedījumu vietas). No 1916. gada krievu armijas korpusu ziņojumiem par kritušajiem¹³ pievienotajām kartēm un kapu shēmām redzams, ka Daugavas abi krasti raibi no krievu armijas karavīru Brāļu kapu atzīmēm. Diemžēl precīzs apbedīto skaits nav zināms, bet var droši teikt, ka abām armijām (XII un V), kuras karoja Latvijas teritorijā, tas vairākkārtīgi pārsniegs vācu zaudējumus, ņemot vērā, ka XII armija Ziemassvētku kaujās vien zaudēja 18753 kritušos, ievainotos un bezvēsts pazudušos,¹⁴ bet V armija 1917. g. 8.-10. (21.-23.) jūlija nesekmīgajā uzbrukumā - 12,5 tūkst. karavīru.¹⁵ (Grāmatā pieminētas 252 Pirmajā pasaules karā kritušo Krievijas armijas karavīru apbedījumu vietas, no kurām lielākā daļa dabā nav saglabājušās.)

1997. 21.-25. VII, kopējās ekspedīcijas laikā ar Igaunijas Kara kapu aprūpes savienību, Latvijā tika konstatēti vairāk nekā 80 mūsu valsts Atbrīvošanas cīņās kritušo Igaunijas armijas un tās sastāvā karojošo somu brīvprātīgo karavīru apbedījumi.¹⁶ Lietuvas armija LAC laikā bijušajā Ilūkstes apriņķī bija zaudējusi ap 60 karavīru.¹⁷ Polijas armija Latgales atbrīvošanā zaudēja ap 350 – 400 karavīrus¹⁸. Lielbritānijas 36 karavīri un matroži - 35 Pirmajā pasaules kara laikā mirušie vācu gūstā un viens Latvijas Atbrīvošanas karā kritušais kara jūrnieks - apbedīti Jelgavas Meža kapos.

Jāpiebilst, ka šā krājuma pielikumā dots saraksts ar 1919. un 1920. kritušo liecinieku karavīru - latviešu sarkano strēlnieku un pašmāju un cittautiešu sarkanarmiešu - apbedījumu vietām Latvijā.¹⁹ Piemiņas plāksnēs tās lielākoties tiek dēvētas par "sar-

Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus. – Rīga: Verlag der Buchhandlung G. Löffler, 1929. S. 215.–225.: Totenliste der Baltischer Landeswehr (Baltijas landesvēra mirušo saraksts).

¹¹ Latvijas Kareivis. 1933. 14. marts.

Akten des Auswärtiges Amtes (Deutschland) für Deutsche Kriegergräber in Lettland vom März 1920 bis 31. März 1923: Friedhöfe Anzahl – 404, Zahl d. Gräber – 17206, Zahl d. Beerdigten – 20228; Feldgräber Anzahl – 1104, Zahl d. Beerdigten – 1290.

¹² LVVA, 2574. f., 4. apr., 7641. l.

¹³ CVKVA (ЦГВИА), 391. f., 1. apr. (tagad Krievijas Valsts kara vēstures arhīvs).

¹⁴ Turpat. – 2031. f., 1. apr., 349. l., 78., 87. lp.

¹⁵ Базанов С. Н. В борьбе за Октябрь на Северном фронте. 5-я армия. – Москва, 1985. стр. 49 и 50; Жилин А. П. Последнее наступление (июль 1917 г.). – Москва, 1983. стр. 28 и 90; Bērziņš V. Latvija Pirmā pasaules kara laikā. – Rīga: Zinātne, 1987. 194. lpp.: minēti gandrīz 13 tūkstoši vīru.

¹⁶ LVVA, 3234. f., 3. apr., 651. l., 13. lp.: 1923. g. IeM ziņās par Ziemeļlatvijā apbedītajiem igauņu karavīriem minēts ap 50 Latvijā apbedītu igauņu karavīru.

¹⁷ Indāns, plkv. Lietuvas armijas cīņas Latvijas teritorijā 1919. VI–X. // Latvijas Kareivis. 1932. 1. okt.

¹⁸ Latvijas Kareivis. 1932.: Polijas karaspēks (30.000 durkļi) 1920. 11. IV atstāja Latgali. 107 krituši un 684 nosaluši (?! – J.L.); 1938. 6. dec.: min Daugavpils Vecajos katoļu kapos (Satiksmes ielā) 237 poļu karavīru apbedījumus; „Rēzeknes Vēstis”, 2007. 15. febr. - ap 400.

¹⁹ Šteins V. Latviešu sarkano strēlnieku cīņu un piemiņas vietas Latvijā. – Rīga: Avots, 1987. 69. lpp.

Šteins V. un Lismanis J. 1919. gada piemiņas vietās // Dabas un vēstures kalendārs 1989. – Rīga: Zinātne, 217. lpp.

kangvardu", "tautas miliču", "cīnītāju par padomju varu" vai "revolucionāro cīnītāju" kapiem, kur var būt iespējami arī karavīru apbedījumi.

Pirmais pārskatu par latviešu karavīru apbedījumu vietām Latvijā 1922. gadā sniedza Jānis Porietis,²⁰ bet 1926. gadā Brāļu kapu komitejas uzdevumā Alberts Prande sastādīja ilustrētu izdevumu, kurā fotoattēlos parādītas karavīru atdusas vietas, pieminekļi un kapu zīmes.²¹

Plašāku pētījumu, kas aptver arī krievu un vācu karavīru apbedījumus, uzrādot piemiņas zīmju un kapu saglabātību, apbedīto skaitu, kā arī piemiņas plāksnes (baznīcās un pie ēkām) ar to tekstiem un uzstādīšanas laiku, veicis Kārlis Vanags (dz.10.5.1907. Rīgā, jurists, 1944. trimdā Vācijā, 1949. izceļoja uz ASV).²² Būdams Sabiedrisko lietu ministrijas Sabiedriski kulturālā departamenta Tūrisma nodaļas vadītājs, viņš 1938. 2. VIII izsūtīja aptaujas anketas, uz kurām saņemtās atbildes arī bija par pamatu viņa publikācijām laikrakstā Latvijas Kareivis un „Ceļvedī pa dzimto zemi” (I un II d., 1937. un 1939.).

Par atsevišķiem arhitektoniski tēlnieciskiem Brāļu kapu un Atbrīvošanas pieminekļiem rakstījuši vairāki autori,²³ tomēr plašāko pārskatu par 1920.-1938. gadā Latvijā celtajiem karavīru kapu (izņemot vācu) un Atbrīvošanas pieminekļiem - kopskaitā 104 - veicis virsleitnants Valdemārs Likerts.²⁴ Brāļu kapu komitejas komisija, kura 1936. gada beigās caurskatīja viņa manuskriptu, gan atzina, ka darbs ir sasteigts un tajā daudz nepilnību.²⁵ Tā kā komiteja neuzņēmas darba izdošanu un izplatīšanu, autoram nācās to izdot pašam. Diemžēl autors nebija ņēmis vērā Brāļu kapu komitejas aizrādījumus, un viņa darbā esošās kļūdas turpina minēt arī mūsdienu autori dažādās publikācijās, uzskatot viņa monogrāfiju par autoratīvu rokasgrāmatu.

Zaudējot brīvību 1940. gada jūnijā, tautai tika liegts kopt Atbrīvošanas cīņu piemiņas vietas. Daudzus šīm cīņām veltītos tā laika pieminekļus un piemiņas plāksnes iznīcināja, norāva vai nokala uzrakstus un simboliku.

Vandalisms (kas diemžēl vēl šur tur turpinās) sevišķi pieauga pēc Otrā pasaules kara, kad okupācijas vara, noniecinot vispārcilvēciskās morāles un ētikas normas, tāpat kā cilvēkus, šķīroja un politizēja kapus. Tas noveda pie tā, ka daudzi apbedījumi Latvijā tika nolīdzināti vai atstāti aizmirstībai un nekoptībai. Valsts attieksmi izmantoja arī atsevišķas personas, kuru postījumiem bija pakļauti Pirmā pasaules kara, īpaši vācu karavīru, Brāļu kapi, kuri tika visvairāk apgānīti - izrakti apbedījumi, sadauzīti un apgāzti pieminekļi, kapu plāksnes un krusti. Savu tiesu veica arī laiks, jo nekoptajos kapos saauga koki un krūmi.

Pēc Otrā pasaules kara par dažiem Latvijas pieminekļiem un piemiņas zīmēm tiek pieminēts Daugavas Vanagu Centrālās valdes izdevumā „Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā” I grāmatā, ko recenzijā atzinīgi novērtē plkv. Aleksandrs Plensners, izsakot cerību nākotnē redzēt tos visus apzinātus un sistematizētus pa apgabaliem...²⁶ Latvijā par Pirmajā pasaules karā kritušo karavīru apbedījumu vietām,

²⁰ Porietis J. Vēsturiskās cīņu piemiņas vietas // Latvijas Kareivis. 1922. 7. maijs, 11. jūnijs.

²¹ Piemiņas vaiņags Latvijas kritušiem varoņiem / Sast. A. Prande – Rīga: Brāļu kapu komiteja, 1926. 1. d., 143. lpp.

²² Vanags K. Kritušo varoņu piemiņas zīmes // Latvijas Kareivis. 1938. 13., 21., 27., 29. okt., 2., 6., 8. 13., 27. nov., 4., 6., 9. dec.

²³ Peņģerots V. Mūsu pēckara pieminekļi // Daugava. 1928. Nr. 4, 539. lpp.

Siliņš J. Latviešu jaunā tēlniecība // Senatne un Māksla. 1936. 2. [laid.] 135. lpp.

Strazdiņš J. Atbrīvošanas pieminekļi Latvijas laukos // Brīvības pieminekļa gada grāmata. 1936. 169.–171. lpp.

²⁴ Likerts V. Brīvības un kritušo pieminekļi 1920–1938. – Autorizdevums. 1938. 137 lpp.

²⁵ VKPAI, BKK Valdes sēžu protokoli Nr. 188. 1936. XI; Nr. 189. 1937. 18. I.

²⁶ Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. Dok. un atmiņu krājums. VIII, 1982., 201.-202.lpp.

galvenokārt bijušajā Rīgas apriņķī, raksta Voldemārs Šteins.²⁷ Tomēr viņa darbos nav pilnīgas informācijas par visiem apskatītajā reģionā esošajiem Brāļu kapiem.

Līdz ar latviešu tautas trešo Atmodu pieauga sabiedrības interese par Pirmā pasaules kara un Latvijas Brīvības cīņu piemiņas vietām un Latvijas brīvvalsts laikā celtajiem Brīvības un Uzvaras pieminekļiem un piemiņas zīmēm - 1988. gada pavasarī sākās kapu sakopšanas talkas, kas turpinājās vēl vairākus gadus. Kapu un pieminekļu kopšanā, atjaunošanā un popularizēšanā aktīvi darbojās Latvijas Kultūras fonda, Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības, Vides aizsardzības kluba un Latvijas Tautas frontes vietējās nodaļas, kā arī vairāki entuziasti - J. Dobelis, O. Kostanda, E. Upmanis, V. Eihenbaums, P. Korsaks (visi no Rīgas), V. Birznieks (Ozolnieki), A. Grūtups (Sigulda), J. Hartmanis (Ikšķile), A. Tomašūns (Jelgava), U. Veldre (Alūksne) un vēl daudzi citi. Šajā darbā ieinteresēto personu grupa regulāri pulcējās bijušajā Strēlnieku muzejā, liekot pamatu Brāļu kapu komitejas atjaunošanai. BKK atjaunošanas kongresā (1989. 15. IV) ar referātu par 1. PK Brāļu kapu uzskaiti, saglabātību un aizsardzību uzstājās arī autors, kurš 1988. g., būdams Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības Centrālās padomes Vēstures pieminekļu aizsardzības sekcijas priekšsēdētājs, kopā ar Latvijas Strēlnieku muzeja, Vides aizsardzības kluba, vietējo muzeju darbiniekiem un aktīvistiem Jelgavas, Ogres un Rīgas rajonā bija apsekojis 52 Brāļu kapus.

No keisās: V. Eihenbaums (?), Juris Dobelis, Maija Kravinska, Jānis Lismanis un Mārīte Caune 1988.19.V 1. PK vācu karavīru Brāļu kapos „Lundt” Ikšķiles – Tīnūžu pusē.

Atsevišķu Latvijas armijas karavīru apbedījumu apzināšanā civilās kapsētās daudz veica Māris Locs, par ko varējām pārliecināties viņa fotoizstādē Kara muzejā (1991. XII). Kopš tā laika ir atjaunoti vairāki iznīcinātie pieminekļi un piemiņas plāksnes, bet noslēptās novietotas atpakaļ savās iepriekšējās atrašanās vietās. Vēl tikai pāris pieminekļu (Daugavpilī) gaida savu atjaunošanu, savukārt citi - 1940. gadā pārtraukto ieceru realizēšanu (Kuldīgā, Liepājā, Liepnā, Saldū, Trikātā, Vecaucē u.c.).

Jau vairākus gadus lielu darbu 1. PK un Brīvības cīņās kritušo karavīru piemiņas vietu sakopšanā ikgadu talkās veic Nacionālo Bruņoto spēku karavīri un zemessargi, bet 1. PK vācu karavīru brāļu kapu labiekārtošanā – Vācu karavīru kapu aprūpes Tautas apvienība (Vācija, Kasele), kas aktīvi sadarbojas ar BKK un ikgadus (kopš 1993.) uz Latviju sūta vairākas jauniešu - skolnieku un Bundesvēra karavīru un

²⁷ Šteins V. Latviešu sarkano strēlnieku cīņu un piemiņas vietas Latvijā. – Rīga: Avots, 1987. 69 lpp.

Šteins V. Deutsche Soldaten – Ehrenfriedhöfe des Ersten Weltkrieges in der Umgebung von Riga. – Riga: Latvijas Enciklopēdija, 1993. S. 64.

rezervistu grupas. Jauniešu grupām šeit pievienojas arī Latvijas jaunieši, veidojot jauktu draudzības kolektīvu.

1997. g. novembrī parādījās grāmata "Ceļā uz neatkarību. Brīvības cīņu pieminēkļi" (autori - Pēteris Korsaks un Gunārs Kušķis), kuras pirmajā daļā ievietoti 125 pieminēkļu fotoattēli ar ļoti lakoniskiem tekstiem. Kā pēcvārdā paši autori atzīstas, grāmatā "dažviet ir pretrunīgas ziņas par pieminēkļu autoriem, izmēriem, atklāšanas datumiem".

Arī šis darbs nepretendē uz absolūtu pilnību, jo notikumus no mūsdienām šķir pārāk liels laika periods, - liela daļa apbedījumu un piemiņas zīmju dabā vairs nav konstatējamas, turklāt aculiecinieki jau aizgājuši viņšaulē; pieminēkļu un plāksņu atjaunošana un jaunu atklāšana norisinās ātrāk par publicēšanās iespējām. Daudz atkarīgs arī no izdevniecības darba. Tā pirmajā grāmatas izdevumā, izdevniecības vainas dēļ, bija daudzas (pamanīto kļūdu labojums sastādīja divas lpp.!) tehniska rakstura kļūdas, kas mazināja grāmatas enciklopēdisko uzzīņu precizitāti. Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī pagājušo palielo laika periodu kopš iepriekšējās grāmatas iznākšanas, turpināju strādāt pie grāmatas pārstrādes un papildināšanas ar jauniegūtiem materiāliem. Šoreiz grāmatā būs vairāk fotoattēlu – gan vēsturiski, gan mūsdienu krāsu, kā arī kartes ar objektu atrašanās vietu iezīmēm. Tomēr lasītājam jāņem vērā, ka visus grāmatā minētos objektus nebija iespējams no jauna apsekot, kā arī to nevarēja veikt vienā gadā, tādēļ kapu un pieminēkļu stāvoklis dažkārt iespējams varēja pēc to pēdējās apsekošanas pasliktināties, vai otrādi – uzlaboties.

Lielākā daļa aprakstīto objektu ir autora apsekoti dabā. Vācu karavīru kapi dabā apsekoti visi, un no krustiem un plāksnēm norakstītie uzvārdi, karaspēka daļas un krišanas – miršanas dati atrodas BKK un Kaselē (Vācijā). Dažas dabā nepārbaudītās apbedījumu vietas tomēr grāmatā centos pieminēt, vadoties tikai no arhīvu un pirmskara preses materiāliem un ar pārliecību, ka vietējie novadpētnieki, pašvaldības un ieinteresētās personas par šo informāciju tikai priecāsies un pamudinās tās dabā precizēt.

Darba pamatā tomēr paliek iepriekšējā grāmata, kurā galvenokārt izmantoti Brāļu kapu komitejas un Valsts kultūras pieminēkļu aizsardzības inspekcijas (autora bijušās darbavietas), Latvijas Valsts vēstures arhīva, Latvijas Valsts arhīva un agrākā Centrālā Valsts Kara vēstures arhīva (ЦГВИА, tag. Krievijas Valsts kara vēstures arhīvs) materiāli, kā arī 1920.-1940. gada periodika un literatūra. Šoreiz grāmatu papildinās bij. Vācijas Ārlietu ministrijas arhīva materiāli (arhit. V. Hofmaņa ziņojumi) par Latvijā esošajiem 1. PK kritušo vācu karavīru kapiem un to labiekārtošanu. Tādēļ arī papildinātais darbs veidots pēc administratīvā iedalījuma kāds pastāvēja pirms reformas - pa rajoniem, kas savukārt alfabēta secībā sargrupēti pa jaunajiem novadiem un pagastiem, un katra objekta (kapa, pieminēkļa utt.) apraksta beigās ir uzrādīta atsauce - izmantotā literatūra un avots (ja ir) ar skaidrojumiem. Grāmatas beigās atsevišķā nodaļā ir pieminētas arī ārpus Latvijas 1914.-1920. gadā kritušo un gūstā mirušo latviešu karavīru zināmās apbedījumu vietas.

Pateicos visiem, kas veicināja šīs publikācijas sagatavošanu. Sevišķa pateicība bijušajam darba kolēģim vēsturniekam Arnim Āboltiņam, ar kuru kopā laikā no 1989. līdz 2009. gadam apsekoti lielākā daļa grāmatā minētie pieminēkļi un kapi.

Par pamanītām kļūdām, nepieminētām piemiņas vietām vai papildinājumiem lūdzu ziņot autoram (tel. 67374731, 29556527) vai Brāļu kapu komitejai, tel. 67611640.

Autors.